

BALKANS UNITED FOR CLEAN AIR

UJEDINJEN BALKAN
ZA ČIST ZRAK
ОБЕДИНЕТ БАЛКАН
ЗА ЧИСТ ВОЗДУХ

BALLKANI I BASHKUAR
PËR AJËR TË PASTËR
UJEDINJEN BALKAN
ZA ČIST VAZDUH

НА ЗАПАДЕН БАЛКАН, ЖИВЕЕМЕ ВО ОТРОВЕН ОБЛАК

Емисиите на загадувачи во воздухот од големите електрани во повеќето земји од Западен Балкан ги надминуваат пропишаните гранични вредности, а електраните на јаглен, според последните податоци, испуштаат повеќе сулфур диоксид од сите такви централи во ЕУ заедно. Глобално гледано, јагленот станува минато и денес е поисплатливо да се градат соларни електрани електрани отколку да се одржуваат постоечките термоелектрани. Компаниите кои произведуваат и користат јаглен се соочуваат со зголемени трошоци за лиценци за испуштање јаглерод диоксид и за усогласување со еколошките регулативи, па затоа ги забрзуваат своите планови за затворање или барем префрлање на други енергенси.

Додека инвеститорите во поширокиот регион ги откажуваат своите планови за изградба на нови електрани, затвораат или најавуваат затворање на десетици постоечки, Србија и Босна и Херцеговина продолжуваат да им даваат приоритет на своите планови за изградба на нови термоелектрани.

Западен Балкан има најлош квалитет на воздухот во Европа – загадувањето на воздухот предизвикува повеќе од 30.000 предвремени смртни случаи во регионот секоја година. Употребата на фосилни горива во индустријата, котлите за греење во домаќинствата, земјоделството и транспортот има и големи здравствени последици.

Целиот Западен Балкан е подеднакво загрозен, особено во грејната сезона, кога често можеме да го видиме и насетиме овој заеднички непријател. Крајно време е сите да се вклучиме во борбата против загадувањето на воздухот во нашиот регион.

Се проценува дека 4.000 луѓе годишно умираат предвреме од изложеност на загаден воздух во Албанија, 5.900 во БиХ, 900 во Црна Гора, 3.400 во Северна Македонија, 2.800 во Косово и 11.400 во Србија. Помеѓу 80 и 90 проценти од овие смртни случаи се предизвикани од кардиоваскуларни болести (мозочен удар и срцеви заболувања). Поголемиот дел од починатите, меѓу 50 и 70 отсто, чија смрт може да се припише на лошиот квалитет на воздухот, се луѓе на работоспособна возраст.

Студијата објавена од HEAL, Sandbag, CAN Europe, CEE Bankwatch и Europe Beyond Coal покажа дека во 2016 година имало 3.906 предвремени смртни случаи поради загадување на воздухот

од електрани на јаглен во Западен Балкан, од кои повеќето се случиле надвор од регионот. во земјите членки на Европската Унија.

Според резултатите од истражувањето на Програмата на Обединетите нации за животна средина (UNEP) во 2019 година, само во 19 поголеми градови¹, не вклучувајќи го Косово, речиси 5.000 луѓе годишно умираат предвреме од директна изложеност на загаден воздух.

Земјите не даваат збирни податоци за економските последици од аерозагадувањето

Јавните финансии се под притисок, најмногу поради трошоците за лекување и изгубените години живот; сепак, расходната страна на буџетот не го одразува ова на консолидиран начин.

Во студијата е наведено дека електраните на јаглен во Западен Балкан се одговорни за економска штета во форма на здравствени трошоци во износ од 6,1 до 11,5 милијарди евра годишно, од кои повеќе од половина паѓа на товар на ЕУ. Речиси една третина од трошоците се случуваат на Западен Балкан, а последиците се чувствуваат дури и во Русија и Египет. Вака изгубените пари за година или две во нашиот регион би биле доволни за изградба на соларни централи кои би ги замениле речиси сите електрани на јаглен.

Треба да се има предвид и дека опасните супстанции и соединенија во воздухот ги стимулираат климатските промени и дека ќе се соочиме со огромна сметка и во тој поглед, во форма на поплави, суши и епидемии.

Честичките се најголемиот убиец од сите загадувачи во воздухот

Електраните на јаглен и индустријата се меѓу главните извори на емисии на сулфур диоксид во Западен Балкан; азотните оксиди најчесто произлегуваат од електрани на јаглен и транспорт. Во повеќето земји во регионот, емисиите на SO₂, NO_x и честички од големите постројки ги надминуваат граничните вредности утврдени со националните планови за намалување на емисиите.

Нивоата на ПМ₁₀, SO₂, O₃ и NO₂ се надминати во Босна и Херцеговина. Концентрациите на ПМ₁₀, NO₂ и O₃ во Србија и Северна Македонија често ги надминуваат максимално дозволените вредности. Населението во Албанија е многу изложено на азот диоксид и озон. Во таа земја нема електрани на јаглен.

Од 37 земји кои пријавиле податоци до Европската агенција за животна средина, осум го надминале максималното препорачано ниво на изложеност на ПМ_{2,5} во 2018 година. Пет од нив се во Западен Балкан (сите земји од Западен Балкан, освен Црна Гора, за кои немаше достапни податоци). Дневната гранична вредност на ПМ₁₀ во градовите од Западен Балкан е надмината од 120 до 180 дена во годината, при што пропишаната граница е 35 дена во годината.

Граѓаните на Албанија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Косово, Србија и Северна Македонија страдаат поради загадувачите кои произлегуваат од електрани, топлани и фабрики кои користат јаглен и нафтени производи. Воздухот е отруен од постројки за преработка на фосилни горива и застарени котли за греење на домаќинствата. Сериозно загадување предизвикуваат и градежништвото и земјоделските активности и сообраќајот.

Освен што здравјето и животната средина се загрозени со пожари на нерегулирани депонии, дел од населението во последните години се почесто користи пластика, гума и фрлено лакирани и бојадисани дрва како гориво за печки во домаќинствата. Ова не е нужно резултат на незнаење, туку одраз на сиромаштија, во овој случај енергетска сиромаштија. Згора на тоа, генерираме зголемено количество отпад и системот нема соодветен одговор за тоа, ниту за други прашања кои се однесуваат на квалитетот на воздухот.

Притисок и заедничко дејствување кон чист воздух

Институциите се одговорни пред граѓаните. Кампањата Балкан обединети за чист воздух е дел од солидарно настроената и заедничка борба на жителите на секоја улица, населба, село и град во Западен Балкан да можат да дишат чист воздух. Глобално гледано, јагленот станува лоша мината пракса. Веќе е поисплатливо да се градат соларни електрани отколку да се одржуваат повеќето постоечки термоелектрани, дури и поновите. Опремата за производство на енергија од обновливи извори драстично поевтинува. Компаниите што произведуваат и користат јаглен се соочуваат со зголемени трошоци во однос на дозволите за емисии на јаглерод и усогласеноста со еколошките регулативи. Затоа, тие ги забрзуваат плановите за затворање или барем да се префрлат на други енергенси.

Шеснаесет електрани на јаглен во Западен Балкан испуштале повеќе сулфур диоксид во 2016 година отколку сите 250 во ЕУ заедно

Според податоците од гореспоменатиот извештај за 2016 година објавен од HEAL и други организации, шеснаесет термоелектрани на јаглен во Западен Балкан (сеуште нивниот број до денес), испуштале повеќе сулфур диоксид (SO₂) од сите 250 што работат во Европската унија заедно. Според податоците собрани од Europe Beyond Coal, во меѓувреме има само 219 преостанати активни електрани на јаглен со капацитет од 15 мегавати во ЕУ и ОК. Во поширокиот регион, кој ја вклучува Турција, инвеститорите само минатата година ги откажаа плановите за изградба на девет, затворајќи или најавија затворање на уште 68 електрани.

Речиси е извесно дека неколку преостанати проекти ќе бидат стопирани, а прашање е што ќе биде со оние кои се веќе во изградба. Речиси половина од членките на ЕУ имаат намера целосно да го исфрлат јагленот во следните десет години, а овој број лесно може да се зголеми. Слични тенденции има во Јапонија, Кина и САД. Во меѓувреме, Србија и Босна и Херцеговина продолжуваат да ги туркаат своите планови за изградба на нови термоелектрани.

Јавните пари не треба да се трошат за финансирање на индустријата на јаглен

На еден или друг начин, земјите во регионот трошат огромни суми пари на даночните обврзници за рудници за јаглен и за изградба, одржување и реконструкција на термоелектрани. Бидејќи овој сектор ја губи пазарната битка со обновливите извори на енергија, не може да опстои без субвенции, а тие средства секако може подобро да се искористат.

Системот на мерни станици за загадување сè уште често не ги исполнува сите потребни критериуми. И тука има простор за ангажман на граѓаните. Бројни мали уреди за мерење на квалитетот на воздухот во домаќинствата се вмрежени преку популарни мобилни апликации и

стануваат алатка која може да ги контролира владините податоци за загаденоста на воздухот, кои понекогаш се неверодостојни.

Во Северна Македонија, веќе има стимулации за замена на котлите за греење со фосилни горива во домаќинствата со почисти решенија, што би можеле да ги имитираат другите земји во регионот. На други места во Западен Балкан има скромни случувања, особено во однос на топланите кои користат обновливи извори на енергија. Постројки за биомаса се појавуваат во Србија и Босна и Херцеговина, а геотермалните пумпи се повеќе се користат во регионот за загревање и ладење на објектите.

Балканот може да спроведе енергетска транзиција само со заеднички напори

Исфрлањето на јагленот е најважниот чекор кон подобрување на квалитетот на воздухот

Земјите од регионот треба да бидат свесни за фактот дека нема иднина со застарени термоелектрани и дека единствениот избор е забрзана транзиција кон сончева и ветерна енергија. Функционирањето на таков систем, кој зависи од временските услови, бара меѓусебно поврзување на електроенергетските мрежи на земјите од Западен Балкан и изградба на капацитети за складирање електрична енергија. Ова се најважните мерки за намалување на аерозагадувањето. Сепак, сериозен напредок бара и построги стандарди за квалитет на воздухот и подобрен регулативи за загадувачите и нивна строга примена во случајот со државните термоелектрани, но и оние во приватна сопственост.

Сите шест земји од нашиот регион ја потпишаа Софиската декларација во ноември 2020 година, со што ја прифатија Зелената агенда за Западен Балкан и ветија дека ќе ја следат политиката на ЕУ и нејзиниот Европски зелен план кој предвидува постигнување климатска неутралност до 2050 година. Регионалната соработка е пат кон подобрување квалитетот на воздухот, но може да доведе и до технолошки напредок и подобрување на економската конкурентност, со можност за подигање и надминување на амбициите и целите наведени во документот.

Зелената агенда за регионот подразбира регулирање на прекуграничното влијание на загадувањето на воздухот, усвојување стратегии за подобрување на квалитетот на воздухот и градење на капацитетите на мерните системи. Лидерите на ЕУ укажаа дека пристапот до грантови и евтини заеми нема да бидевозможен доколку не се исполнат целите.

На граѓаните треба да им се олесни поставувањето уреди за производство на енергија од обновливи извори во нивните домаќинства. Понатаму, проектите за енергетска ефикасност во областа на проектирање и изградба на згради, како и стимулации и субвенции, може значително да ја намалат потрошувачката на гориво.

